TARIX, SIYOSAT, JAMIYAT VA FALSAFANING AKTUAL MUAMMOLARI
I-RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA YAKUNLARI BO'YICHA ILMIY ISHLAR TO'PLAMI
Issue - 9(2026) Available at www.uznauka.uz

1930-YILLARDA TASVIRIY SAN‘ATNING SHAKLLANISHI

Kalbayeva Dilnaz Jalg‘asbay qizi
Tarix mutaxassisligi magistranti
Elektron pochta: ilmiyizlanuvchi@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada O‘zbekistonda 1930-yillardagi tasviriy san‘atning holati, mahalliy rassom mutaxassislarning yetishib chiqishida Rossiya va O‘zbekiston rassomlarining yordami, shu davrda faoliyat yuritgan rassomlar tomonidan tasviriy san‘atda yaratilgan asarlar, mahalliy rassomlar ijodida ranglar va syujetlarning aks etishi, tasviriy san‘atning mavzuviy yo‘nalishlari, tasviriy san‘at bo‘yicha mutaxassislar tayyorlash jarayoni hamda rassomlik ko‘rgazmalarining tashkil etilishi haqida so‘z yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *tasviriy san‘at, rassomlik maktabi, portret, peyzaj janri, kartina, tabiat manzaralari, Orolbo‘yi, Amudaryo, O‘zbekiston, Qoraqalpog‘iston.*

СТАНОВЛЕНИЕ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В 1930-Е ГОДЫ

Калбаева Дилназ Жалгасбай кизи
Магистрант по специальности «История»
Электронная почта: ilmiyizlanuvchi@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются состояние изобразительного искусства Узбекистана в 1930-е годы, помощь российских и узбекистанских художников в становлении местных специалистов в области живописи, произведения, созданные художниками этого периода, отражение цвета и сюжетов в творчестве местных художников, тематические направления

изобразительного искусства, процесс подготовки специалистов в области изобразительного искусства, а также организация художественных выставок.

Ключевые слова: изобразительное искусство, художественная школа, портрет, пейзажный жанр, картина, виды природы, Приаралье, Амударья, Узбекистан, Каракалпакстан.

THE FORMATION OF FINE ARTS IN THE 1930S

Kalbaeva Dilnaz Jalgasbay kizi
Master's student in History
E-mail: ilmiyizlanuvchi@gmail.com

Abstract. The article discusses the state of fine arts in Uzbekistan in the 1930s, the assistance of Russian and Uzbek artists in the development of local specialists in painting, the works created by artists active during this period, the reflection of colors and subjects in the work of local artists, the thematic directions of fine arts, the process of training specialists in fine arts, and the organization of art exhibitions.

Keywords: fine arts, art school, portrait, landscape genre, painting, natural landscapes, Aral Sea region, Amu Darya, Uzbekistan, Karakalpakstan.

KIRISIW. XIX ásirdiń ortalarınan baslap Rossiyanıń Aral boyına qızıǵıwshılıǵı iske asa baslaydı. Hár túrli ekspediciyalar shólkemlestirilip, olardıń ishinde kórkem óner tarawı xızmetkerleri hám súwretshiler bolǵan. Olar Araldıń, Ámiwdáryanıń suwı, ósimlik dúnyası, haywanatları izertlenedi. Tábiyat kórinisleri, adamları súwretke alınıp, olardıń geyparaları kórgizbelerge qoyılıp, jurnallarda basılıp shıǵadı. 1848-49 jılları A.I.Butakovtıń ekspediciyası menen Aral teńizine

kelgen T.G.Shevchenko tárepinen «Toqpaq-ata», «Úrge» atlı súwretleri, al 1873-jıldağı Rossiyanıń Xiywaǵa áskeriy atlanısına qatnasqan mayor A. Alixanov-Avarskiydiń albomında «Qarawımbet», «Qońırat qalası», «Xojelidegi juwazxana» súwretleri saqlanǵan. Ásirese N.N.Karazin tárepinen «Sarkóldegi balıqshılar», «Ámiwdáryadağı saldawshılar», «Shımbay bazarı», «Nókis awılı», «Nókis-Xojeli arasındağı darǵa», «Shılpıq» hám basqa da súwretlerin jurnallarda basıp shıǵarǵan. L.E.Dmitriev-Kavkazskiy Shoraxan, Tórtkúl, Shabbaz qalalarınıń kórinislerin 1894 jılı Sankt-Peterburgta shıqqan «Po Sredney Azii» degen kitabında keltiredi [1, 40-b.].

XX ásirdiń 30-jıllarınan baslap qaraqalpaq súwretlew óneriniń rawajlanıwında G. Gippius, V. Vorodskiy, R.M.Mazel, B.D. Kamenov, A.K. Ladur hám M.F. Ladur hám taǵı basqalar gazeta jurnallarda súwretler járiyalap, Tórtkúldegi muzey hám mámleketlik teatrda spektakllerdi bezewge qatnasqan. Ekinshi jer júzlik urıstan keyingi jıllarda Qaraqalpaqstanǵa arnawlı bilim alǵan qánigeli súwretshiler kele basladı. Olardan Ózbekstanlı súwretshilerden O. Tańsıqbaevtıń «Aral teńizi», «Taqıyatas kartinası», V.E. Qaydalovtıń «Qırq kız» dástanına illyustraciyası menen qatar F. Magdazin, A.Biryukov, N. Grinyov, I.Mikiuickiy, A. Lazgo, V. Morgunov hám t.b. súwretlew shıǵarmaları Qaraqalpaqstandağı súwretlew óneriniń kelbetin hám rawajlanıw dárejesin belgiledi. Qaraqalpaqlardan shıqqan birinshi súwretshi Vladimir Karakalpovtıń ómiriniń kóbisi Rossiyada ótken, onıń «Akter Pavel Mochalovtıń portreti» degen bir shıǵarması ǵana litografiyası arqalı bizge belgili. Al onıń balası Pavel Vladimirovich Karakalpakov akter hám dramaturg sıpatında rus teatrı tariyxında at qaldırǵan [2, 68–70-b.].

1874-jılı jazda rus xudojnigi hám jazıwshı N. Karazin úlkemizge «Ámiwdárya ilimiy ekspediciyası» quramında kelgen edi. Ol Shımbay, Nókis, Xojeli hám Tórtkúl (Petro-Aleksandrovsk) qalalarına dárya boylap sayaxat jasaǵanın eske túsiriwlerinde, kitaplarında jazadı. Ol Xojelide bolıp bul sháhárdi «Ámiwdárya Veneciyası» dep bahalaǵan. N. Karazin salǵan súwret Sankt-Peterburgta shıǵatuǵın «Niva» jurnalında 1886-jılı járiyalanadı. Sol jurnaldıń bir danası Krasnodar-33, K. Libknext kóshesinde, №48/1 jaydıń tóbesine urıstan burın taslanǵan qaǵazlardıń arasınan B.P. Chernickiy tawıp alǵan. Ol 1978-jılı 26-aprelde Xojeli qalalıq úyine xat jazıp, sol jurnaldı 10 manatqa banderol etip jiberetuǵının aytqan. Krasnodarlı Chernickiy «Xojelidegi bazar» kartinasın Mádeniyat úyi, kinoteatr hám muzey aldılarına qoyıw kerekligin bildirgen [3, 37-b.].

TIYKARǴÍ BÓLIM (DODALAW HÁM NÁTIYJE). XX ásirdiń 20-jıllarında qızıl imperiyanıń siyasiy dúziminiń ornawı menen, jergilikli mádeniyattıń ózgeshe Evropalıq mádeniyat úlgileri tarala basladı. 1918-jıldıń aqırında Samarqandta, 1919-jıldıń ortasında Tashkentte súwretshilik mektebi shólkemlestiriledi. Samarqand mektebinde A. Siddiki, S. Ruzıbaev hám t.b. oqıǵan. 1921-jılı Tashkentte ashılǵan súwretlew mektebinde Oral Tańsıqbaev, Akram Tashkenbaev, Zarifa Saidnasırovalar oqıǵan.

XX ásirdiń 20-jıllarında Ózbekstanda Moskva, Peterburg, Kiev sıyaqlı oraylarda bilim alǵan rus súwretshileri isledi. Olardan S. Yudin, I. Kazakov, M. Novikovtı atap ótse boladı. Bular peyzaj hám tematikalıq súwretler dóretedi.

Ferǵanada tuwılıp ósken A. Volkov Kievke barıp súwret uchilishesinde oqıydı. Ol dáslep Vrubeldiń, Matisstiń, Pikassonıń usıllarına qızıǵıp, shayxanalar, kárwanlar tuwralı súwretler soǵadı. Ol dáwiriniń ayqın mısalı «Anar túsli

shayxana» (1924), sońın ala «Qosıqshılar», «Sazendeler». 1921-jılı Samarqandqa kelgen A. V. Nikolaev Ózbekstanda óziniń dóretiwshilik islerine jol ashıladı. Ol samarqandlılardı italiyalı oyanıw dáwiriniń súwretlewshileri hám rus ikonası usılı menen súwretlep beredi («Shayxanashı», «Búdenepaz bala», «Duwtarshı»). Bul dáwirde Ózbekstanda O. Tatevosyan («Seyil», 1918), N. Karaxan («Oraqshılar jumıstan qaytıwı», 1927), O. Tańsıqbaev («Ózbektiń portreti», 1927), P. Benkov («Háwiz boyındağı suw tasıwshı mesqapshılar», 1929), V. Eremyan («Samarqand kóshesi», 1927), sońıraq N. Kashina, E. Korovay, B. Hamdami, L. Nasreddinov, Z. Kovalevskaya hám basqalar islegen. Olar tábiyat hám arxitekturalıq estelikler kórinisin, jańa dáwirdiń miynet adamların, onıń dushpanların qızǵın sheber súwretleydi (mısalı, A.Podkovırovtıń «Baspashı» súwreti, 1993). Onnan basqa A. Volkov, N. Karaxan, N. Kashina, P. Benkov, A.Nikolaev (Usta-Mumin), O. Tańsıqbaev, M.Kurzin, E. Korovay hám t.b. bir qansha súwretshilerdiń kóp bahalı shıǵarmaları Nókistegi I.V. Savickiy atındağı Qaraqalpaqstan mámleketlik kórkem óner muzeyine alınǵan hám kórgizbede turıptı. Olar Ózbekstanda súwretlew óneriniń Evropalıq usılda qáliplese baslawınıń dáslepki adımların kórsetedi [4, 125–127-b.].

1931 jılı Moskvada Ózbekstan súwretshileriniń kórgizbesi bolıp ótedi. Ózbekstan súwretshilik ónerinde erisilgen jetiskenlikler hám talantlı súwretshilerdiń jetilisip shıqqanlıǵı sebepli 1932-jılı Tashkentte Ózbekstan SSR súwretshiler shólkemlestiriledi.

1934-jılı ekinshi kórgizbe ótkeriledi. Oǵan O.Tańsıqbaev, N. Karaxan, A.Volkov, Usta-Mumin, M.Kurzin, P.Benkov, Ch.Axmarov, A.Tashkentbaev, L.Abdullaev, A.Siddiki hám bir qansha basqa súwretshilerdiń shıǵarmaları

qoyılǵan. Moskvanıń arnawlı jurnal hám gazetalarında bul kórgizbe jaqsı bahalanǵan.

1938-jılı Ózbekstan súwretshileriniń birinshi siezdi bolıp, onda Ózbekstan súwretshileri Awqamı dúziledi. Otızınshı jılları respublika súwretshileri peyzaj janrın rawajlandırıw menen birge kólemli tariyxıy shıǵarmalar, portretler isleydi. Bul tarawda A.Volkov, P.Benkov, M.Kurzin, B.Hamdami, O.Tańsıqbaev, N.Karaxan, R.Timurov, L.Abdullaev, N.Kashina ayrıqsha kózge túsedi. Bul dáwirde tipografiyalıq kitaplardı bezew óneri úlken jetiskenliklerge erisken. Bunda I.Ikramov ayrıqsha orın tutadı. S.Aynidiń «Ótken kúnlerden» kitabına islengen súwretlerinde eski úlgilerden, Á.Nawayınıń «Farhad hám Shiyrin» dástanına islengen súwretlerinde milliy naǵıs qollanadı [5, 157-b.].

Kitap bezew ónerinde Usta-Mumin, V.Rojdestvenskiy, V. Qaydalov qızıǵıp isleydi (avtolitografiyada Á.Nawayınıń portretin islegen). 1920-jılları dóregen ózbek milliy teatrlarında V.Ufimtsev, P.Ryabchikov, sońınan Leningradta oqıp kelgen X.Ikramov, Sh.Shorahimovlar dekoraciya jumısların islegen. Rus klassikası menen qatar H. Niyaziydiń, K.Yashenniń, Z.Fathullinniń pesaları qoyılǵan. Sh.Shorahimov birinshi ózbek operalarına dekoraciyalar islegen. Olar: «Farhad hám Shiyrin» (1933), «Láyli-Májnun» (1933), «Gúlsara» (1936). Onnan keyingi kórnekli teatr súwretshisi, muzıkalıq spektakllerdiń bezewshisi M.Muwsaev qırqınshı jılları isley baslaydı. Onıń bezegen operaları: «Ullı kanal» (S.Vasilenko, M.Ashrafi muzıkası), «Ker-Oǵli» (U. Gadjibekov), «Gulandam» (V.Uspenskiy, G.Mushel), «Dilaram» (M.Ashrafi, S.Vasilenko, 1958), t.b. [6, 44–49-b.].

1920-jılları syuzane, toppı kestelew óneri de dawam etken. Gilemshiliktiń eski orayları qayta janlanǵan. Aytarlıq ózgesheligi: bul iske súwretshiler aralasıp, syujetlik portretli gilemler payda bolǵan. Grajdanlıq urıs pitkennen keyin teriden

zat islew, zergershilik, mısgershilik ónerleri qayta tiklenedi. Mıs ıdıslardıń naǵısında jańa úlgiler shıǵadı, mısalı: oraq-balǵa súwreti, 1931-jılı Samarqandta ashılǵan gúlalshılıq ustaxanasında tematikalıq kartina hám portret islengen. Aǵashqa naǵıs oyıw hám boyawlı naǵıs salıw óneri rawajlandı. Ekinshi jer júzlik urıs jılları Rossiyadan evakuaciya etiwge baylanıslı kóp belgili súwretshiler Ózbekstanǵa keledi. Olardıń kóbisi Samarqandta boladı, sebebi bul qalaǵa Leningradtan Kórkem Akademiya (sońınan I.Repin atındaǵı jivopis, músinshilik, arxitektura institutı), Moskvadan V.Surikov atındaǵı súwretlew institutı kóship kelgen edi. Bul oqıw ornındaǵı belgili súwretshi-oqıtıwshılar, studentler Ózbekstandaǵı súwretlew óneriniń rawajlanıwına ózleriniń belgili dárejede úleslerin qosqan.

JUWMAQ. Juwmaqlap aytqanda 1930-jılları aldıńǵı ásirge qaraǵanda súwretlew óneri negizleri bolǵan reńli súwret, grafika, músinshilik tarawlarınıń dáslepki qáliplesiwiniń baslaǵan dáwiri esaplanadı. Jergilikli súwretlew óneriniń qáliplesiwinde rus, ózbek hám basqa da ellerdiń súwretshileriniń járdemi hám tásiri úlken bolǵan. Súwretlew óneri sheberleriniń shıǵarmalarında tuwılǵan eldiń xalıqtıń awır miynetleri hám jetiskenlikleri súwretlengen turmısqa baylanıslı temalar menen birge tábiyat jaratqan shıraylıqlar kórinisin tereń mánide ráń-báreń etip súwretlegen.

PAYDALANÍLǴAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI

1. Алламуратов А. Дүнья мәденияты тарийхы. Нөкис: Билим, 1996.

2. Айтмуратова Ж. Қарақалпақстанда сүўретлеў өнериниң раўажланыўында Қ. Сайповтың дөретиўшилик хызмети. ҚМУ Хабаршысы. 2016;(2).

3. Беласаров Д. Хожели. Нөкис: Қарақалпақстан, 2011.

4. Qoraboyev U., Soatov G‘. O‘zbekiston madaniyati. Toshkent, 2011.

5. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. Тошкент, 2001.

6. Эгамбердиев А. XX аср Ўзбекистон рангтасвирида картина ривожи. Тошкент, 2009.